

Т.В. Шмельова, к.пед.н., доц.

Житомирський університет імені Івана Франка

А.М. Шостачук, к.т.н., доц.

Житомирський державний технологічний університет

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ КОЛОНИ ЯК АРХІТЕКТУРНОГО ЕЛЕМЕНТУ

Під колоною (від лат. *columna* – стовп) в архітектурі розуміють стовп, як правило, циліндричної форми дерев'яний, кам'яний або металевий. Колона виникла як простий елемент стояково-балочної будівельної конструкції.

Кам'яні колони почали використовувати в Стародавньому Єгипті. Вважається, що Імхотеп уперше застосував протодорійські колони в заупокійному храмі фараона Джосера, зведеному біля ступінчастої піраміди (бл. 2800 р. до н. е.). Проте ці колони були з'єднані зі стінами. Їх стовбури прикрашали вертикальні жолобки – каннелюри, а капітелі були представлені у вигляді великих листків, які спадали по обидва боки стовбура, або у вигляді розкритої квіткі папірусу. На кожній колоні зверху лежала пласка квадратна плита – абака, на ній – балка перекриття. У результаті багатовікового поступового розвитку єгипетської колони утворилися гігантські колони гіпостильної зали в Карнаку. Залу колон створив архітектор Менхеперрасенеб у XV ст. до н. е. 134 могутні кам'яні стовпи (14 м заввишки) підтримували кам'яні плити стелі храму. А 20 центральних колон досягали майже 21 метр. Храм Амона в Карнаку є найбільшим у світі храмом з колонами. Єгипетські колони стоять на круглих сплюснених “подушках” – базах. Бази і низ стовпа (стовбура) розмальовані листками лотоса. Сам стовбур прикрашений кольоровими рельєфами, які прославляють велич фараона, а над ним – величезна розфарбована квітка лотоса. Абака лежить на квітці – і це вже не стовп, а колона. Всі її основні елементи – база, стовбур, квітка-капітель, абака – продовжують жити і сьогодні в колонах громадських будівель.

Колони через півтори тисячі років після створення єгипетського храму в Карнаці, відродилися в античному мистецтві. У класичній архітектурі розрізняють ордери: дорійський, іонійський, корінфський (грецькі) та їх модифікації – тосканський, композитний (римські). Кожен із цих ордерів визначається характерними особливостями побудови конструкції, складністю її оздоблення, насиченістю архітектурних елементів тощо. Ордер міг бути повним, тобто таким, що містить три основні частини (антаблемент, колону, п'єдестал) або неповним – таким, що не має п'єдесталу.

Отже колона складається з трьох частин: бази (опорної частини), стовбура (фуста) і капітелі, на яку спирається антаблемент. Грецька колона має ентазис – потовщення стовбура, яке розташоване на висоті 1/3 її висоти, що використовується для усунення оптичної увігнутості стовбура.

У дорійському ордері колона не має бази: вона стоїть прямо на стилобаті, на вигляд – міцна й важка, має ентазис. Складається колона зі стовбура, прорізаного каннелюрами (зазвичай не більше 20), і капітелі, що має ехін (круглу кам'яну подушку) й абаку, яка сприймає тиск антаблемента. На думку греків, своєю простотою і геометричністю дорійський ордер втілював у собі ідею мужності й гармонію сили, про що свідчать храми Гери в Пестумі (V ст. до н. е.), Парфенон (447–432 рр. до н. е.) та ін.

Іонійський ордер протиставляє дорійському прагнення до декоративності, до легкої форми, плавності ліній. Колона іонійського ордера вища й більш тонка за своїми пропорціями, ніж дорійського. Вона має базу, а ехін її капітелі створює два витончених заокруглення – волюти. Ребра каннелюр (їх число збільшено до 24) по краях стесані й мають доріжки. Легко підіймаючись над базою, іонійська колона ніби розпускається доверху, як квітка (наприклад, у храмі Ерехтейон (Афіни, бл. 412–406 рр. до н. е.)).

Пізніше, в епоху класики, отримав розвиток третій ордер – корінфський, близький до іонійського, який проте, був більш витягнутий і відрізнявся легкістю колон, прикрашених пишною кошикоподібною капітеллю з рослинним орнаментом із листків аканфа та волютою. Капітель корінфського ордеру порівнюють також з вазою або перевернутим дзвоном, оточеним листям аканфу (наприклад, в храмі Аполлона в Бассах, V ст. до н. е.).

Грецькі архітектори вибирали ордер для храму, залежно від статі, духа й олімпійського авторитета божества: дорійський ордер – “мужність”; іонійський – “жіночість”, корінфський – “дівочість” (таке порівняння ордеру з людською фігурою приписують римському архітектору Вітрувію).

В архітектурі Давнього Риму, яка перейняла основні грецькі архітектурні форми, з'являються композитний (або складний) ордер, капітелі якого поєднують риси іонійської й корінфської капітелі та тосканський, успадкований римлянами від етрусків. Композитний ордер за формою й пропорціям близький до корінфського (відрізняється лише формою капітелі, в якій до корінфського дзвона з листям додається іонійські ехін і подушка з волютами). Характерною особливістю тосканського ордеру є його простота.

Проте якщо в Давній Греції ордер відіграв конструктивну роль, то в Римі він зазвичай використовувався в декоративних цілях. Колони не несли на собі навантаження багатопверхових

будівель, а опорні функції виконувала стіна.

В античному мистецтві отримала подальшого розвитку колонада, яка виникла в архітектурі Стародавнього Єгипту. Колонада – це ряд колон без п'єдесталів, які об'єднані горизонтальним перекриттям. Колони встановлюються на горизонтальну площину підніжжя, яке або розширюється донизу виступами у вигляді високих сходинок, або має вигляд загального п'єдесталу. У зовнішній композиції будівлі колонади застосовуються у вигляді портиків, галерей, в оформленні інтер'єрів – для прикрашення парадної зали.

У романській архітектурі колона виступає не як головний конструктивний елемент, а як декоративний – в аркадах, порталлах, при членуванні віконних отворів. Романська колона різноманітна за пропорціями і не має стійких типів ордерів. Від капітелі у вигляді усічених шара або піраміди в ранній період капітель приймає особливий вигляд – зі скульптурою святих – у період зрілості.

У готичній архітектурі колони поступово стають більш тонкими, перетворюючись у пучки колон та стають головним елементом каркаса і приймають на себе основне навантаження.

Архітектура епохи Відродження повертається до традиційної античної ордерної системи, використовуючи класичні пропорції колон (наприклад, у соборі Санта Марія дель Фьоре у Флоренції).

В архітектурі стилю барокко часто зустрічаються грандіозні колонади, що повною мірою відповідає підкресленій монументальності цього стилю. Так на площі перед собором св. Петра в Римі використана колонада тосканського ордера (арх. Берніні); колонади палаців Версаля (арх. Лево) і Лувра (арх. К.Перо) – у вигляді коринфського ордеру.

До традицій давньогрецької архітектури знову звернувся класицизм. Наприклад, іонічною колонадою оформлений південний фасад Британського музею в Лондоні (1823–1847, арх. Роберт Смерк); коринфським портиком церков св. Женев'єви в Парижі (1756, арх. Ж. Ж. Суффло).

Винаходження нових будівельних матеріалів (металів, залізобетону) в ХІХ ст. призвело до суттєвих змін у вигляді колони. Так, уперше застосований в архітектурі металевий каркас будівлі мав перекриття у вигляді плоских куполів, які лежать на тонких чавунних колонах, відлитих у вигляді античних колон з коринфськими капітелями (будівля читальної зали бібліотеки св. Женев'єви в Парижі (1843–1850, арх. Анрі Лабруст)). Проте колона може і не підтримувати будь-який масивний будівельний елемент, а виконувати роль декоративної або тріумфальної прикраси і знаходитися перед фасадом будівлі й тримати тільки фрагменти антаблемента й не нести все його навантаження.

Цікаво, що колона (навіть у вигляді дерев'яного стовпа), яка слугувала багато тисячоліть звичайним конструктивним елементом будівлі, раптом, на початку нашої ери, стала самостійним архітектурним пам'ятником. У Давньому Римі почали зводити мармурові або бронзові колони в декілька десятків метрів висотою й увінчувати їх бронзовою фігурою імператора. Потім колони, оперезані барельєфами, ставили на честь славетних перемог. І перші, і другі отримали назву тріумфальні. А в ХХ столітті колону вирішили перетворити в самостійну будівлю. Американський архітектор Адольф Лоос запропонував для редакції газети “Чикаго триб'юн” піднести будівлю у вигляді гігантської дорійської колони. На кубічній базі висотою у чотирнадцять поверхів виситься грандіозний стовбур у двадцять поверхів. Увінчує цю споруду плоска капітель, яка може слугувати майданчиком для гелікоптера.